

פרשת משפטים

תביעת הנזק מהניזק כשמשלם מהביטוח

"כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש וכו', כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שדה וכל בהמה לשמר וכו', וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת וכו'" (שמות כב, ו - יד)

בחיובי השומרים עולים חדשים לבקרים ספיקות בהלכה. אחד מן הנידונים שבאים לפני בתי הדין הם בטענות ותביעות שנתהוו על ידי השאלת מכונית ונתקלקלה בדרך שימושה, דכל ששואל דבר מחבירו, מתחייב לשלם להמשאל על כל דבר נזק שיארע אפילו באונס.

צדדי הספק הם: האם בכהאי גוונא שאין להמשאל שום הפסד על ידי הנזק שנעשה לו על ידי השואל, כגון שיש לו ביטוח שמשלם לו עבור כל ההיזק ואם כן השואל לא הפסיד לו כלום, האם גם בזה חייבה התורה לשלם לו את ההיזק הנעשה על ידי זה, כיון דעל כל פנים השואל עשה לו ההיזק, או נימא שהתורה חייבה רק באופן שיש להמשאל הפסד על ידי הנזק, אבל בכהאי גוונא דאין להמשאל שום הפסד על ידי זה, אין על השואל לשלם לו כלום.

אמנם דין זה אינו דוקא לגבי שואל, אלא הוא הדין בכל נזק שחייבה התורה, יש להסתפק בזה, האם הולכים אחר מעשה הנזק, ואז יש כאן חיוב לשלם, או הולכים אחר הפסד הניזק, ואם אין לו הפסד, לא חייבה התורה לשלם.

בכלל איירי בשואל. (תורה תמימה שם הקדמה לפרשת שומרים).

פרטי חיובי ארבעת השומרים: שומר חנם אינו חייב לשלם רק אם פשע או אם שלח בה יד על ידי שהשתמש בפקדון. שומר שכר ושוכר חייבים בגניבה ואבידה ורק באונסים פטורים. והשואל חייב גם באונסים מפני שכל הנאה שלו. וכל השומרים כשפטורים מלשלם חייבים לישבע שבועת השומרים, כל אחד על אופן פטורו, שומר

חיובי ארבעת השומרים

ארבעה שומרים הם, שומר חנם, שומר שכר, שוכר, ושואל. מפסוק ו' עד פסוק ח' בכלל (שם) איירי בשומר חנם, ולכן כתיב בהו בחפצי השמירה כסף או כלים, לפי שדרך דברים אלו לשמרם בחינם. מפסוק ט' עד פסוק י"ב בכלל איירי בשומר שכר ובשוכר, ולכן כתיב בהו בחפצי השמירה שור או שדה, לפי שדרך דברים אלו לשמרם בשכר. ומפסוק י"ג עד פסוק י"ד

מבואר מדברי תנא קמא במשנה, דאף דהשוכר פטור לגמרי מן המשכיר, מכל מקום לא יכול השואל לומר להמשאל (הוא השוכר) "מה אפסדתך", דאזלינן בתר מעשה ההפסד ולא אזלינן בתר הפסד הניזק.

מקור שני לנדון זה בבבא קמא

בגמרא בבבא קמא עח, ב בעי רבא: הרי עלי עולה והפריש שור, ובא אחר וגנב, מי פטר גנב נפשיה (רשי - מי פטר גנב נפשיה - גבי בעלים) בכבש לרבנן (רשי - בכבש - דאמר ליה עולה קא מחייבת ועולה משלימנא לך ולא אפסדתך תו מידי דהא יוצא בה אתה ידי נדרך), בעולת העוף לר' אלעזר בן עזריה? דתנן: הרי עלי עולה - יביא כבש, ר"א בן עזריה אומר: יביא תור או בן יונה, מאי? מי אמרינן שם עולה קביל עילויה, או דלמא מצי אמר ליה אנא מצודה מן המובחר בעינא למיעבד? בתר דאיבעיא הדר פשט: גנב פטר עצמו בכבש לרבנן, בעולת העוף לר' אלעזר בן עזריה (רשי - גנב פטר עצמו - דאתשלומין דבעלים מחייב והרי הוציאו ידי נדרו ואפסידא דהקדש מיפטר דמבית האיש כתיב ולא הקדש).

ובהמשך הגמרא, רב אחא בריה דרב איקא מתני לה בהדיא, אמר רבא: הרי עלי עולה והפריש שור, ובא אחר וגנבו - פטר עצמו בכבש לרבנן, ובעולת העוף לר' אלעזר בן עזריה.

ובביאור הסוגיא כתב בשו"ת מנחת יצחק (חלק ג' סימן קכו אות ד') דנראה מזה דאף דהזיק לו שור, מכל מקום כיון דיכול לפטור עצמו בכבש או בעוף יכול הגנב לומר לו, לא אפסדתך יותר, ומטעם דברי הגמרא האלו, כתב השלטי הגיבורים (בפ"ק

חינם נשבע שנגנבה או נאבדה, שומר שכר ושוכר נשבעים שנאנסה, ושואל נשבע שמתה מחמת מלאכה, ואם אינם רוצים ליטע משלמין. (תורה תמימה שם).

מקור ראשון לנדון זה בגמרא בבא מציעא

הנה באופן שאין להמשאל שום הפסד על ידי הנזק שנעשה לו על ידי השואל, כיון שיש לו רצון אחר לשלם לו כל ההיזק, והשואל לא הפסיד לו כלום, האם חייבה התורה לשלם לו ההיזק הנעשה על ידי זה, מצאנו מקור לזה בדברי הש"ס בשני מקומות הסותרין לכאורה זה את זה.

בגמרא בבבא מציעא לה, ב מובא במשנה: השוכר פרה מחבירו והשאלה לאחר (רשי - השוכר פרה מחבירו - ועמד שוכר והשאלה לאחר לעשות בה ימי שכירותו) ומתה כדרכה - ישבע השוכר (רשי - ישבע השוכר - למשכיר) שמתה כדרכה (רשי - שמתה כדרכה - ופטור, שהשוכר אינו חייב באונסין), והשואל ישלם לשוכר (רשי - והשואל - שהוא חייב באונסין משלם לשוכר). אמר רבי יוסי: כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו? אלא, תחזור פרה לבעלים.

והביאור הפשוט בדברי רבי יוסי "כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו", היאך אפשר הדבר שהשוכר מרוויח דמי הפרה שלא היתה שלו, "אלא תחזור הפרה לבעלים", כלומר שהשואל משלם דמי הפרה לבעליה. ועיין ברא"ש שמבאר טעמו של רבי יוסי, שהרי זה כאילו השאלה השוכר לשואל בשליחות בעל הפרה, ולכך יש לבעל הפרה דין ודברים עם השואל עצמו.

ובספר אור שמח (הל' שכירות פ"ז), מביא שאלה כזו, באחד ששכר בית מחבירו והתנה עמו, כי השוכר מקבל עליו אחריות דליקה, והלך הבעל הבית והבטיח ביתו בחברת אחריות ונשרף הבית, אם צריך השוכר לשלם אחרי שהבעל הבית מקבל את ההפסד מהביטוח, ואחרי האריכות בזה, העלה הלכה למעשה, דהשוכר עדיין חייב לשלם.

והביא ראייה (הובא בפתחי חושן פרק ח' הערה נה) מדברי הגמרא הנזכר לעיל דירד להציל את של חבירו (והניח את שלו) ועלה שלו מאליו, דאמרינן מן שמיא רחימו עליה, וחייב חבירו לשלם לו כפי שהתנה עמו, והיינו דמי שורו כאילו נפסד, הרי שבמקום שחל חובת תשלומין חייב אפילו כשלמעשה לא נגרם נזק, ואם כן כל שכן בנושא הביטוח שמה שמקבל מחברת הביטוח הוא תמורת דמי ביטוח ששילם.

כן הובא בשו"ת מהרש"ם (חלק ד' סימן ז') שנשאל בדין מי ששרף בית חבירו שהיה מבוטח ושלמו לו בעלי הביטוח בעד ביתו שנשרף אם חייב השורף לשלם לו והשורף טוען הלא לא גרמתי לך היוק וזה טוען שתשלומין הללו באים מצד אחר מחמת שנתן מעות תשלומי הביטוח כנהוג ועוד דעל כל פנים מחויב לשלם לבעלי הביטוח דמי ההיזק ויוכל הוא לתבעו וכו' עכ"ד.

ובתשובתו כתב דיש ללמוד דבר זה דיוכל לתבעו עבור בעלי הביטוח מהא דבבא קמא קח, א (חו"מ סי' רצד) עיי"ש ראייתו, ואם כן הכי נמי בנושא דידן יוכל זה לתבעו עבור הביטוח גם אי נימא דתשלומי דמי הביטוח הוא מגוף הענין, ולכן

דב"ב), דמכאן אתה למד דהגונב דבר מחבירו, שאותו הדבר היה שאול ביד הנגנב, ונתפטר הנגנב עם המשאיל בדבר מועט, דאינו חייב הגנב לשלם לנגנב (הוא השואל), רק כפי מה שנתפטר עם המשאיל, עכ"ל. הרי אם המשאיל מחל לשואל, גם הגנב פטור מלשלם לשואל, הרי דאולינן בתר הפסד הניזק, ולא בתר מעשה ההפסד.

אם כן, כמו כן בנדון זה דשואל דבר מחבירו שיש בו גם ביטוח לפי זה פטור מלשלם, כיון שאין למשאיל הפסד. אולם מהמשנה בבבא מציעא לה, ב שהזוכר לעיל נראה ההפך דאולינן בתר מעשה ההפסד ולא אולינן בתר הפסד הניזק.

מקור שלישי לנידון זה שריפת בית חבירו שהיה מבוטח

מקור נוסף לנידון שלנו מובא בגמרא בבבא קמא קטו, ב בדברי המשנה: שטף נחל החמורים של שמעון ולוי, אם אמר שמעון ללוי אני אציל את חמורך בתנאי שתשלם לי דמי חמורי, חייב לוי ליתן לשמעון דמי חמורו.

ושם בגמרא מובא עוד, בעא מיניה רב כהנא מרב: ירד שמעון להציל חמורו של לוי ועלה חמורו של שמעון מאליו, מהו? אמר ליה: משמיא רחימו עליה (רש"י - מן שמיא רחימו עליה - ויהיב ליה לוי דמי חמורו של שמעון כאילו מת). אלמא אף דהא דקיבל אחריות, הוא משום דמחמת דמציל את של חבירו מפסיד חמור של עצמו, ולבסוף לא הפסיד, מכל מקום לא מצי אמר לוי אדעתא דהכי לא מחייבנא נפשי, דמצי אמר ליה שמעון מאי איכפת לך במה דשמיא רחימו עלי.

במחנה (קאמפ) של צעירים חרדים, והיו שניהם ממנהלי המחנה, ולאחד היה מכונית, והיה משתמש בה לתועלת המחנה, וגם השני ידע לנהוג על זה, ונודמן פעם שאחר חצות לילה הודיעו בחורים אחדים שנשארו באיזה מקום שאין יכולים להגיע למחנה בעצמם, ובקשו שיבואו ליקח אותם משם עם המכונית, והוסיפו לבקש מבעל המכונית שיבא השני לקחתם למחנה, וכן עשה.

בחזירתו קרה מקרה שהמכונית נתהפכה ונשברה, ומתחילה לא רצו הביטוח לשלם ההפסד, כי בשנה זו לפני כמה חדשים קרו כבר שני מקרים בשבוע אחד עם מכונית זו, ושלמו או סכומים הגונים. אחרי איזה דחויים שלמו לתקן המכונית שעלה בחמשה ועשרים פונד. בעל המכונית מכר את המכונית לאחר מקרה התאונה במחנה ואבד הרבה כסף על ידי המכירה. ולקח מכונית אחרת, והביטוח לא רצו לקבלו שוב אחרי שהוחזק אצלם למועד בהיזקות, והשיג חברה אחרת שהבטיח שם את המכונית, אך מכיון שראו וידעו מהמקרים, הוכרח לשלם עבור שתי השנים הראשונות, כפלים מהרגיל, שבע עשרה פונד לשנה יותר, וגם שלא קבלו האחריות לשם במשך השנים הראשונות על היזקות קטנות עד עשרים וחמש פונד, ויהיה מוכרח להפסיד מכיסו אם חס ושלום יקרה איזה מקרה.

צדדי הספק בנידון זה

על כן תובע בעל המכונית שלוש תביעות: א. את תשלום היתר שנגרם לו על ידי השבירה, ב. מה שיפסיד מכיסו במשך השנים הבאות אם יהיה חס ושלום היזקות עד כ"ה פונד, ג. מה שאבד מפרנסתו והפסיד

יש לומר דבנושא דידן שהבית שלו נשרף רק שיש לו חוב על הביטוח לכולי עלמא חייב השורף לשלם לו.

וכתב דדבר פשוט מסברא שאין להשורף שום זכות במה שעשה הבעל הבית לעצמו מסחר עם הביטוח והוא ריוח של מסחר והלא גוף הבית הוא של הבעל הבית והאחר שורפו ואיך יעלה על הדעת שהוא ירויח על ידי שזה עשה לעצמו מסחר מבחוץ וגובה דמי ההיזק גם מאחרים שיופטר השורף על ידי זה ולכן גם מסברא פשוט דהשורף חייב לשלם להבעל הבית אם עבור עצמו ואם עבור חברת הביטוח ואם הוא יקחהו לעצמו ולא יתן לבעלי הביטוח מה לו להשורף בזה.

אמנם גם בנדון האור שמח עצמו יש חולקים, והוא מתשובות הרי בשמים (מהד"ת סי' רמ"ה), שהביא גם כן שאלה כזאת, באחד שהיה ביתו מבוטח בחברת האחריות, ותצא אש מבית שכינו הקרוב אליו ונשרף ביתו, וקיבל דמי נזקו מהחברת אחריות, וכעת תובע את שכינו מדין נזקי אש, שהיתה השריפה בפשיעתו. והשכן טוען כנגדו, הרי לא אפסדתיך כלום, שכבר קבלת תשלומי נזקך מהחברת אחריות. ואחרי האריכות בזה הסיק לפטור הנתבע שהרי לא נגרם לו הפסד.

היוצא מזה, דיש מחלוקת בין שיטת האור שמח שהעלה הלכה למעשה דהשוכר חייב לשלם, לבין שיטת השו"ת הרי בשמים שהסיק לפטור הנתבע.

טענות ותביעות שנתהוו על ידי השאלת מכונית, ונתקל בה בדרך

בשו"ת מנחת יצחק (חלק ב' סימן פח) נשאל, בשני בני תורה שהיו בקיץ

הנתבע, שהתובע בעצמו בקשו שיסע להביא את הבחורים, אם כן הוי שליח מהתובע, אבל בכל אופן חייב על הפשיעה. אולם אם הנתבע אומר שלא היה פשיעה, והתובע אינו מאמינו, אז הנתבע מחויב ליטבע על זה שבועת השומרים, ובשביל חומר השבועה נכון לפשר ביניהם.

פרט שני, האם יש לומר כיון דהביטוח שלמו בעד הפסד השבירה פטור הוא מלשלם

בנוגע לפרט השני, הנה הביא השואל מספר אור שמח (הל' שכירות פ"ז), שהעלה להלכה למעשה, דהשוכר חייב לשלם עיי"ש, ואם כן גם כאן לכאורה צריך הנתבע לשלם. אך שוב כתב השואל לחלק, דהכא הוי אומדנא דמוכח דהנהג לא קבל עליו שום אחריות, אדרבה הוא סמך עצמו שמשלם המכוננית מובטחת כפי החוק כמו שטען, דאלמלא כן לא היה נוסע עם המכוננית, ואומדנא דמוכח שכן הוא, כי שום אדם לא היה לוקח מכונניתו של חבירו, לכנוס באחריותו תשלומין של איזה היזק ומקרה.

ויש להוסיף עוד בזה כי גם בנדון האור שמח עצמו ישנם חולקים, והוא בתשובות הרי בשמים (מהד"ת סי' רמ"ה) שנוכר לעיל, שהביא גם כן שאלה כזו וכתב לפטור את הנתבע. אבל מכל מקום נראה דבכעין ענינינו גם לדעת ההרי בשמים אין לפטור הנתבע, דהרי בודאי אם החברה לא תשלם, אז על הנתבע לשלם, ובנושא דידן נמי אם היה התובע אומר שאין רצונו לתבוע ההפסד מהחברת הביטוח מחמת שיפסיד יותר על ידי זה, היה הנתבע מחויב לשלם אם פשע, והוא בקש מהם לטובת

על ידי זה שלא היה לו המכוננית בסיבת השבירה.

טענת הנתבע היא שאין לו שום אשמה בדבר, שהתובע בעצמו בקשו שיסע להביא את הבחורים, ובנסיעתו לא היתה לפי דבריו שום פשיעה, כי נסע כרגיל, ואפשר כי באישון לילה ובחושך עברו הגלגלים על איזה אבן שמונח לפעמים על הדרך, ואולי שזה גרם להתהפך (אגב ספר כי מהבחורים שנסעו היה ביניהם חלוקי דעות, אחד אמר כי נסע במתינות וכרגיל והשני אמר כי רץ במנוסה).

עוד טען הנתבע דאם המכוננית לא היתה מבוטחת, ודאי לא היה לוקח ליסע עם מכוננית זו, וגם אם היה יודע מכבר שכבר קרה בשנה זו אצלו איזהו מקרים תכופים ועל ידי מקרה שלישי עלול שיאבד הביטוח וכדומה לא היה גם כן נוסע במכוננית זו, עד כאן תוכן דברי טענותיהם.

ושם השואל דן בזה על כל פרט ופרט: א. אם חייב בפשיעה כשומר חנם, ב. אם יש לומר כיון דהביטוח שלמו בעד הפסד השבירה פטור הנתבע מלשלם, ג. אם חייב בגרמת ההפסד לשלם יותר על העתיד בעד הביטוח, ובעד מה שאיבד מפרנסתו על ידי שלא היתה לו מכוננית, ובעד מה שלא ישיג במשך שנים הבאות עבור היזקים קטנים.

פרט ראשון, האם חייב בפשיעה כשומר חנם

בנוגע לפרט הראשון השיב המנחת יצחק שם, דיש לומר בפשיטות, דעל כרחק הוי הנתבע אחד מתרתי או שואל או שליח, דאם ביקש הנתבע מן התובע להרשות לו ליסע עם המכוננית אז הוי שואל, ואם התובע בקש את הנתבע, כמבואר בטענת

לכן כתב לפסוק בסוף אריכות דבריו, דיש לפשר ביניהם, רק בנוגע להפסד של המכוננית בעצמו. ובודאי מצד היושר גם הנהלת המחנה תסייע לפשרה מצד מדת היושר כמו שכתב השואל, שהיה להם תועלת רבה מהמכוננית בלא שום קבלת פרס, ואם היו ביחד משלמים לו כל הפסד המכוננית היו מקיימים בזה "ועשית הישר והטוב", כיון שעליו ישארו שאר ההפסדים.

האם תשלום דמי הנזק תלוי אם עשיית הביטוח הוא חובה או זכות

בשו"ת מנחת יצחק (חלק ג' סימן קכו) נשאל כעין זה, בראובן ששאל מחבירו מכוננית לנסוע, ונתקלה בדרך ונשברה המכוננית, ותובע שמעון מראובן ההיזק, וראובן משיב לו הלא לא היה לך היזק, שהרי תקבל תשלומין מביטוח. ושמעון משיב, ראשית הביטוח אינם משלמים בחינם, אני שלמתי בעד זה כמה שנים, ושנית אני השאלתי לך חפץ, ואתה קלקלת אותו, תשלם לי כדין תורה, ומה שאקח משם, מזה לא תרויח אתה. על זה ענה ראובן: אתה משלם הביטוח מפני החוק, שבלי ביטוח לא תקבל רשות לנהוג, ושנית הבטחת אותך על ידי זה, להיות בטוח בכל מיני אסונות, והשלישית התורה חייבה אותי במקום שיהיה לך היזק, לא במקום שלא יהיה לך היזק.

והשיב שם, ששאלה כעין זו מבואר במנחת יצחק (ח"ב סי' פח), וכבר איתמר דבר זה בבי מדרשא, כמו שהובא שם מספר אור שמח (הל' שכירות פ"ז), ותשובות ההרי בשמים (מהד"ת סי' רמה), ששניהם דנו בענין זה בנדונים שונים, והאור שמח הסיק

הנתבע, והחברה באמת לא רצתה לשלם, ומה שהוציא מהם בעל כרחם היה לרעתו, והלואי אם לא התחיל לבקש מהם, והרבה הפסיד יותר ויותר ממה ששלמו לו, אם כן לא עדיף ממה שלא שלמו, וזה לא שייך לדין גרמא לומר דאין לחייב להנתבע על גרמא, דהרי חיובו על ההיזק הוא מדין פושע, ורק אנו רוצים לפוטרו מטעם שלא היה להתובע היזק, מחמת שהחברה שלמו לו, על זה אנו אומרים שלא הוי תשלומין מחמת שיצא שכרו בהפסדו.

פרט שלישי, האם חייב במה שגרם ההפסד בעד הביטוח ובמה שלא היתה לו מכוננית

בנוגע לשאר התביעות שבפרט השלישי, שפיר כתב השואל, דכל אלו הוי רק גרמות, אלא שיש לומר דשומר חייב אף בגרמא, אבל כל זה נוגע לעצם הפסד המכוננית, אבל לא מה שנגרם לו על ידי זה תשלומין יתירים עבור מכוננית אחרת וכיוצא בזה. וגם הרי הריעותא שלו, מה שנעשה מועד בג' פעמים, שלא נעשה דוקא בפעם הג', כי גם הב' פעמים סייעו להחזיקו במועד. ועוד שעצם הדבר שמסר המכוננית לאחר, ואירע על ידי זה סיבה, גם זה ראייה על חוסר זהירות.

ועוד, שהרי התובע הפסיד לעצמו, שלא היה לו לתבוע הפסדו מהחברת בטחון בידעו מהמקרים הראשונות, והיה צריך לידע שכל זה לא יהיה לטובתו, ורק לתבוע תיכף ההפסד מהנתבע, ולתקן המכוננית, ואף לא לגלות מכל זה לשום בן אדם שיוכל לגרום לו הפסד. ומדלא נזהר בכל זה, הוא הפסיד לעצמו.

כן היכא שיש למפקיד שלו ריוח ממון, אף דהוא מצי למפטר נפשיה בפחות מהבעלים שלו, לא מפסדינן זכותו, כיון שהמפקיד בעל דבר של הנפקד, ולכך סבירא ליה לתנא קמא דאף דהשוכר פטור, השואל ישלם לשוכר, ואכן כתב המנחת יצחק דבנוגע לעניינינו דאין שייך כל זה, דליכא בעלים אחרים רק המשאיל לו, ורק על ידי השתדלותו ונתינת מעות להחברת אחריות הציל עצמו מן ההפסד, דאין להשואל כלל בזה, ואין יכול לפטור עצמו בטענת שלא אפסדתיך.

מאיזה חוב מתחייב השואל

כן אפשר ליישב את הגמרות על פי דברי המשנה הלכות (חלק ב' סי' י"י) שהאריך בזה וכתב שלהצד שהשואל חייב לשלם, אף דלא הפסיד למשאיל כלום, הוא לפי שיטת התנא קמא בבבא מציעא, אבל אנן קיימא לן בהא כרבי יוסי וכמו שאמרו להדיא בגמרא אמר ר' יהודה אמר שמואל הלכה כרבי יוסי, וכן כתב הרי"ף, והרמב"ם (פ"א מהל' שכירות ה"ו), וכן פסק הרא"ש והטור (חומ' סי' שז) ולפי זה לכאורה חכמים אינם אליבא דהלכתא.

אולם המשיך שם: דכל זה לפי ההוא אמינא דתרווייהו שוין ולדעתו אין הנידון דומה לראיה דאפילו נימא דהשואל אינו חייב אלא כשהפסידו, אפילו הכי כשקיבל מחברת הביטוח על ידי זה הפסידו מקרי עדיין, דמה שהבטיחו משלמין לו עדיין לא יצא השואל מאחריותו שהפסידו. וזה לא הוי אלא כמי שמתנה עם אחד כל שעה שתמות לו בהמה יתן לו אחרת תחתיה במתנה או ישלם לו על זה ג' זהובים בכל שנה ובשביל שיש מי שיתן לו בהמה אחרת תחתיה

שהנתבע חייב, ובתשובת הרי בשמים חלק עליו והסיק שהנתבע פטור, עיי"ש.

מקורות לזה מדברי הגמרא

ואחרי העיון בזה, הביא המנחת יצחק שם שנראה למצוא מקור לנדון שלנו, בדברי הש"ס בשני מקומות הסותרין זה את זה לכאורה, הראשון, הא דאמר רבא (בב"ק עח, ב), הרי עלי עולה, והפריש שור, ובא אחר וגנבו, פטר עצמו בכבש לרבנן, ובעולת העוף לר' אלעזר בן עזריה. הרי אף דהזיק לו הגנב שור, מכל מקום כיון דיכול לפטור עצמו בכבש או בעוף יכול הגנב לומר לו, לא אפסדתיך יותר.

ואכן לעומת זה יש לנו משנה מפורשת להיפך לפי ששינינו בגמרא בבא מציעא לה, ב, השוכר פרה מחבירו, והשאלה לאחר, ומתה כדרכה, ישבע השוכר שמתה כדרכה, והשואל ישלם לשוכר. אמר רבי יוסי כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חברו? אלא תחזור פרה לבעלים הראשונים ע"כ, הרי שמע מינה מדברי התנא קמא דאף דהשוכר פטור לגמרי מן המשכיר, מכל מקום לא יכול השואל לומר להמשאיל מה אפסדתיך. הרי מבואר דהיפך, דאולינן בתר מעשה ההפסד.

יישוב הסוגיות בזה

בישוב דברי הש"ס דבבא קמא ובבא מציעא, חילק המנחת יצחק בין הדיוט להקדש, דשאני התם בשור הקדש, דאין בו הנאה לבעלים כלום, והגנב אינו חייב לשלם אלא מפני שהבעלים חייבים באחריותו, לכך כיון דמצי פטר נפשיה בכבש, אין צריך לשלם אלא כבש. מה שאין

ומשפטיו לישראל" על ידי שנתן להם חוקים ומקיימים אותם בלי להבין טעמים מקיימים גם המשפטים בשלמות אבל יען שלא עשה כן לכל גוי רחמנא ליצלן שלא נתן להם חוקים גם משפטים בל ידעום גם המשפטים מעוותים ומזייפים.

איך הדין אם מנהג המדינה שאין מבקשים מהשואל לשלם

בשו"ת מנחת יצחק (חלק ג' סימן קכו) הביא לדון, כיון דמסתמא כל מי שתופס מכונית לנסוע בה מובטח אצל חברת אחריות, ואם כן יש לומר דכל מי ששואל מכונית מחבירו אדעתא דהכי שאל ממנו, שאם יארע לו איזה תקלה, החברת אחריות משלמת הנזק, ולא עלתה על דעתו, שיהיה הוא חייב בתשלומי נזק, ועל המשאל היה להתנות עמו, שיהיה השואל חייב באחריות הנזק, או דלמא סתמא כל שואל חייב באונסין, ועליו להתנות לפטור.

והשיב שם, דיש לדון בזה מטעם אומדנא דמוכח, אבל כבר כתבו הפוסקים, דכל אומדנא צריך שתהיה ברורה, דאם יש ספק בדבר, לא מהני האומדנא, דהוי כדברים שבלב. אולם אם כן מנהג המדינה שבכהאי גוונא אין מבקשים מהשואל לשלם, כי החברת האחריות משלמת הנזק, אז יש לומר בזה כמו שמובא בתשובות חוות יאיר (סי' ק"ו), לענין שפחה ששברה כלי, דעל כל פנים דין השפחה כשומר שכר לחייב בגניבה, ושבירת כלי על ידי תקלה, אם לא שנשבר מחמת מלאכה, רק על צד המנהג, רוב נשים אינן מקפידות על דבר קטן, וקיימא לן אין הולכים בממון אחרי הרוב, אם יש כמה נשים המקפידות, מה שאין כן אם לא

במתנה או מחמת חיוב ששלם לו עבור זה בקנין המועיל ודאי לא יהא פטור השואל.

וכן עיין בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א' סימן תתכב) שנשאל, באחד שהזיק לחבירו ויש לחבירו ביטוח על הנזק אם משלם לו, והביא מה שהאחרונים דנו בזה (הובא בקובץ דגל התורה סימן יג), וכתב לעניות דעתו דפשוט הוא שחייב דמה שהניזק מקבל מחברת ביטוח זהו תמורת כספו הפרטי שהשקיע במשך הזמן, שהרי הניזק משלם כל חודש או שנה וזהו כמו השקעה בהגדלה, שאם יוזק יקבל מהם כסף וירויה מהביטוח, ואם לא יוזק מפסיד את כספו, ואין השקעה זו ענין למזיק שייפטר לשלם משום שהניזק מקבל תמורת כספו וזה ברור.

מעשה שממשלת בולגריה נתנה צו לירות מטוס "אל על"

בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' ט) הביא תשובה מאת ר' יוסף אדלר שהסתפק אם התשלומין שחייבתו תורה למזיק שייכים רק באם יש נזק לניזק או גם בלאו הכי, ושם בתוכן דבריו הביא שעסק בשאלה זו בקשר עם מעשה התועבה שנעשה על ידי ממשלת מדינת בולגריה שנתנה צו לירות מטוס "אל על" ומתו על ידי כנ כששים נוסעים, ותבעו תשלומי נזק ממשלת בולגריה והיא ממאנת עד היום לפרוע, ועל הנזק שגרמה לבעלי המטוס טענו שפטורים מלשלם משום שחברת ביטוחן תשלם כל הנזק, ואז עמד על המחקר שאיך ידונו בזה דייני ישראל, ובא לידי המסקנות של כה"ג והרב הגאון האדיר רבי צבי פסח פרנק זצ"ל וקיימתי על המדינה המרשעת מקרא שכתוב "מגיד דבריו ליעקב חוקיו

אחריות שלו. ואין עולה בדעת שום אדם בעל מוסרי לבקש דמי תשלומין גם מהשואל בעצמו, כיון שמקבל דמי תשלומיו מהחברת אחריות, וגם היא נגד החוק, ואם כן לפי דעתם יש להחליט, שכן מנהג העולם, ומי שהוא יוצא מהכלל, בטלה דעתו.

ואך באשר לפי תנאי החברות אחריות, שאם לא יודמנו אסונות, יש לבעל המכוננית כמה ויתורים, בזה יש לומר שהשואל מחויב להשלים לו את אלו היתורים, דאם לא כן יאמר להשואל אם אתה משלם לי זאת שפיר, ואם לא, אז אמחול להחברת אחריות על הקבלת אחריות שלהם, ואתה תשלם לי כל ההפסד. כדן שואל, (וכמו דאיתא בכהאי גוונא בגמרא בבא קמא ח, א דאמר להו אי שתקיתו ושקליתו כדיניכו שקליתו, ואי לא מהדרנא שטרא דזיבורית למריה, ושקליתו כולכו מזיבורית, עיי"ש). אבל אם מבקש ממנו כל ההפסד לא יוכל לומר כן, דאמר ליה לכי תהדר, כמבואר ברש"י ותוס' שם, וכמו שכתב כהאי גוונא בתשובות הרי בשמים (שם בסוף התשובה), ועי' בזה במנחת יצחק (ח"א סי' כ' וסי' כא).

האם חייב המפקיד להחזיר לחברת הביטוח מה שמקבל מן השומר

אך עדיין יש מקום לדון אם חייב המפקיד להחזיר לחברת הביטוח מה שמקבל מן השומר, שהרי למעשה לא נגרם לו נזק, והחברה לא התחייבה אלא לפצותו על נזקו, וכל שכן במזיק בידים כמו בנידון ההרי בשמים הנזכר לעיל שיש מקום לומר שהמזיק חייב לשלם לחברת הביטוח.

נמצא מקפידות, רק אחת ושתיים בעיר, נראה דבטלה דעתן אצל כל אדם, ולא נקרא מיעוט, רק מיעוטא דמיעוטא הם ציקנין מאנשי ורדינאה, ובכמה דוכתי מפליגינן בין מיעוטא למיעוטא דמיעוטא, עכ"ל.

ובדבריו כתב, דבודאי אין נפקא מינה בין דבר קטן לגדול, אם יהיה המנהג שלא להקפיד בדבר גדול, גם יהיה הדין כן, והמקור לזה היא בשכירות פועלים, דהכל כמנהג המדינה (עיין בשו"ע חו"מ סי' של"א), ועל כן אם יש לברר שכן מנהג המדינה של רובא דרובא שאין מקפידים בזה לבקש אחריות אונסים בכהאי גוונא, כך נראה לדעתו לדון כן.

איך הדין אם חברות האחריות אינם משלמים רק אם אין משתלם הנזק ממקום אחר

בשו"ת מנחת יצחק (חלק ג' סימן קכו בשולי הגליון) התעורר למה שבחוק חברות האחריות שבמדינתנו (שהיא אנגליה) שאינם משלמים דמי היוזם של המכוניות וכיוצא בזה, רק אם אינם מקבלים דמי היוזם ממקום אחר, ואם היו יודעים שמקבל דמי היוזקו מהשואל, אז לא היו משלמים הם. ואם מקבל ואינו אומר להם, יש לו דין כזבן על פי חוקי המדינה. וכפי הנהוג על פי החוק, בעל המכוננית אינו רשאי להשאיל המכוננית שלו, אלא למי שמבטח בעצמו אצל חברת אחריות, או שיש לו להמשאיל בטחון כוללת מהחברת אחריות גם בעד נהגים אחרים, ואם נודמן אסון לנהג, אם הוא מובטח בעצמו, משלמת החברת אחריות שלו. ואם הוא אינו מובטח, רק הבעל המכוננית, אז משלמת החברת

להסתפק אם מותר לו להודיע לחברה שתוציא ממנו שלא בהוכחה על פי דין תורה.

על פי כן נראה מדבריו דפשיטא ליה להג"ר אלחנן וסרמן שהמזיק חייב בתשלומים בכל אופן, אלא שדן אם צריך לשלם לבעלים או לחברת הביטוח, וכן דן אם יש מקום לפטור את חברת הביטוח לגמרי, ונראה טעמו, שבדאי אין שום סברא לפטור את המזיק בידים, שהרי חיובו הוא ברור, ואם יש מקום לפטור מישוהו הרי זה חברת הביטוח.

אלא שגם בזה יש להסתפק, משום שאפשר שכיון שחיוב חברת הביטוח אינה מדין אחריות על הבית אלא התחייבות לשלם אם ישרף הבית, תמורת דמי הביטוח שהבעלים משלם לה, וכיון שהבית נשרף חל חיוב התשלומין לפי התנאי, ויכול לגבות גם מהשורף שנתחייב מדין מזיק, ועל זה כתב שדומה לגזל ובא אחר ואכלו, דאף על פי שיש כאן שני חיובים שונים האחד מדין אחריות והשני מדין מזיק, אפילו הכי אינו יכול לגבות ב' פעמים, הכי נמי אין הבעלים יכולים לגבות שני פעמים. אלא שלכאורה היה נראה שאם גובה הניזק מחברת הביטוח יכולה החברה לתבוע מן המזיק, אלא שיש להסתפק בזה ויש גם לדון אם הוי גזל.

מיהו אפשר לומר לאידך גיסא, שבמזיק בידים שחייב לשלם מדינא חייב המזיק כלפי החברה וממילא אם שילם לניזק חייב הוא להחזיר לחברה. אבל בשומר שאינו מזיק בידים, אלא שהתורה חייבתו או שבעצמו נתחייב בקבלת השמירה, ושומר זה לא קיבל שמירה מחברת הביטוח אלא מן הבעלים, וממילא אין חיוב מצד השומר כלפי החברה, ולכן אף אם שילם לניזק אינו חייב להחזיר לחברה, שהרי גם הוא לא קיבל עליו מדיני שמירה כלפי החברה, ואין זה פשיעה מצדו כשמסר לבן דעת לשומר, וכל שכן כשהוזק על ידי אחר בידים.

ועיין בשו"ת מהרש"ם (חלק ד' סי' ז') שמשמע מדבריו שם שיש חיוב על המזיק לשלם לחברת הביטוח, ואף על הניזק יש חיוב להחזיר לחברת הביטוח אם מקבל מהמזיק תשלומי הנוק, אלא שבענינינו כתב שהמזיק חייב לשלם לניזק, ואף אם הניזק יגנוב מחברת הביטוח (של עכו"ם) אין זה מענינו של המזיק.

ועיין בפתחי חושן (הלכות פקדון ושאלה פרק ח' הערה נה) שכתב דאולם יש להסתפק כשקיבל פיצוי ביטוח מהחברה ואחר כך נודע לו מי המזיק, אם מוטל עליו להודיע לחברה, ובחברה של עובדי כוכבים היה נראה שפטור, ואפשר שאף אסור לו להודיע, אבל בחברה של ישראל יש

סיכום הענין

חקרנו מאיזה טעם חייב השואל באונסין, האם משום דאפסיד ליה ממון להמשאיל וחייב לשלם לו מה שהפסידו, או דאפשר דההפסד לאחרינא אין נפקא מינה לדין אלא דהתורה חייבו להשואל לשלם מה שהפסיד אף שאין כאן הפסד להמשאיל.

והנפקא מינה הוא במי ששאל בהמה או כלים (או מכונית, בית או כל חפץ אחר), ויש למשאל ביטוח על הבהמה וכשמתה אצל השואל או נשבר הכלי הביטוח משלם לו אחרת תחתיה ואי נימא כטעם הראשון משום דאפסיד ליה ממון להמשאל הכא לא אפסיד ליה כלום שהרי הביטוח ישלם לו, אבל לטעם השני חייב לשלם אף דלא הפסידו כלום.

בספר אור שמח (ה' שכירות פ"ז), ותשובות הרי בשמים (מהד"ת סי' רמה), נחלקו בענין זה, באור שמח יש נדון באחד ששכר בית מחבירו, והתנה עמו, כי השוכר מקבל עליו אחריות דליקה, והלך בעל הבית והבטיח ביתו בחברת אחריות, ונשרף הבית, ונשאל שם אם צריך השוכר לשלם, אחרי שהבעל הבית השיג ההפסד מהחברת אחריות. ואחרי האריכות בזה העלה הלכה למעשה, דהשוכר חייב לשלם עיי"ש, הרי לדעת האור שמח אזלינן בתר מעשה ההפסד ולא אזלינן בתר הפסד הניזק.

ובתשובות הרי בשמים הנדון, באחד שהיה ביתו בטוח בהחברת אחריות, ותצא אש מבית שכינו הקרוב אליו ונשרף ביתו, וקיבל דמי נזקו מהחברת אחריות, וכעת תובע את שכינו מדין נזקי אש, שהיתה השריפה בפשיעתו, והשכן טוען כנגדו, הרי לא אפסדתיך כלום, שכבר קבלת תשלומי נזקך מהחברת אחריות. ואחרי האריכות בזה הסיק לפטור הנתבע עיי"ש. הרי לדעת ההרי בשמים יוצא ההיפך מדינו של האור שמח, דלפי ההרי בשמים אזלינן בתר הפסד הניזק ולא בתר מעשה ההיזק.

ומכל מקום דעת כמה פוסקים שאם היה החפץ מבוטח, אף על פי שהמפקיד מקבל פיצוי מחברת ביטוח, אין השומר נפטר מתשלומים. וכך מובא בשו"ת משנה הלכות דעיקר הטעם שהשואל חייב לשלם אף שחפץ המשאל מבוטח, מכיון שהרי החברה שמשלמין לו אין משלמין לו בחינם אלא בהמעות שהוא שילם להם על זה והווי כמי שלקח לו במעות עצמו בהמה אחרת ומה לו להשואל על זה והרי הוא אינו מקבל כלום מהביטוח בחינם אלא בממונו הוא קונה וזה ברור, אבל אם היה השואל משלם הביטוח עבור בהמתו ששאל, שפיר אין חייב לו לשלם.

אולם עדיין יש מקום לדון אם חייב המפקיד להחזיר לחברת הביטוח מה שמקבל מן השומר, שהרי למעשה לא נגרם לו נזק, והחברה לא התחייבה אלא לפצותו על נזקו.

